

УДК 37.035.332

В. І. МІРОШНІЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, доцент, начальник кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Р. В. СИЧ,

старший викладач кафедри особистої безпеки Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ З ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Статтю присвячено формуванню умінь майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки у процесі вивчення військово-спеціальних дисциплін. Автори обґрунтовують доцільність використання активних методів та методик, а саме тренінгу формування умінь майбутніх офіцерів-прикордонників з особистої безпеки у процесі вивчення особистої безпеки та застосування сили як однієї із військово-спеціальних дисциплін.

Ключові слова: *уміння з особистої безпеки, майбутні офіцери-прикордонники, тренінг, активізація навчальної діяльності.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. *Навчальний процес неможливий без наукового обґрунтування організаційно-педагогічних умов, які сприятимуть розвитку активної самореалізації майбутніх правоохоронців у професійній діяльності. Початковою ланкою є діяльність, що сти-*

мулює професійне мислення, усвідомлення курсантом своєї майбутньої професійної місії (ролі), усвідомлення неповторності своєї особистості. Виконання офіцерами-прикордонниками службових завдань передбачає їх участь у протиборстві з порушниками кордону, злочинцями, нерідко – в екстремальних умовах, коли результат зіткнення залежить від рівня фізичної та психологічної підготовки офіцера, його вміння застосовувати прийоми самозахисту та нападу, швидко й ефективно знешкодити порушника (злочинця). Сьогодні доводиться констатувати наявність фактів, коли прикордонники саме через невмілі дії у сутичці з озброєним порушником (злочинцем) отримували поранення і навіть гинули. Тому досконале володіння тактичними прийомами обеззброєння та знешкодження порушників одночасно є гарантією особистої безпеки, професійним обов'язком та складовою професійної майстерності офіцера-прикордонника. Отже, актуальною є необхідність створення методик активізації навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників щодо формування умінь з особистої безпеки, оскільки такі уміння курсанти переважно набувають у процесі вивчення військово-спеціальних дисциплін. Предметом наших пошуків є можливості реалізації потенціалу саме цих дисциплін щодо формування умінь з особистої безпеки шляхом застосування активних методів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. До активних методів навчання відносять ігрові (інсценування, ділові ігри) та неігрові імітаційні (аналіз конкретної ситуації, мозкова атака, “круглий стіл”, тренінг) методи. Різні аспекти проблеми активізації навчально-виховного процесу знайшли своє відображення у працях відомих педагогів (Ш. Амонашвілі, І. Зязюн, В. Лозова, М. Скаткін, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та ін.). Психологічні аспекти проблеми висвітлюють у своїх працях вчені Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Й. Боришевський, Є. Потапчук, О. Сафін. Для нашого дослідження викликають інтерес у плані практичних рекомендацій праці військових педагогів А. Галімова, І. Грязнова, О. Діденка, Д. Іщенко, В. Райка, В. Ягупова та ін., у яких висвітлюються проблеми удосконалення навчально-виховного процесу курсантів і слухачів в умовах вищих військових навчальних закладів. Вирішення проблеми формування професійних умінь значною мірою пов'язане з ідеями В. Кострача, О. Пехоти, Л. Романишиної, С. Сисоєвої, С. Сичова та ін. Але проблемі формування умінь з особистої безпеки у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення військово-

во-спеціальних дисциплін, незважаючи на її актуальність, не було приділено достатньої уваги науковцям.

Метою статті є висвітлення методики проведення тренінгу формування умінь з особистої безпеки у майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення військово-спеціальних дисциплін, зокрема дисципліни “Особиста безпека та застосування сили”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що особиста безпека прикордонника – це комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня впливу будь-яких загроз для життя, здоров’я і дієздатності прикордонника як у ході виконання оперативно-службових завдань так і у повсякденному житті.

Основними завданнями підготовки з дисципліни “особиста безпека та застосування сили” (далі – ОБЗС) є:

підготовка висококваліфікованих кадрів для Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), які твердо знатимуть способи, методи і тактику особистої безпеки необхідні для безпечного та надійного виконання своїх професійних обов’язків, передбачених Конституцією України, законодавчими актами України та відомчими інструкціями ДПСУ, не порушуючи при цьому права будь-якої людини;

навчання персоналу умілих і ефективних дій, які забезпечують успішне виконання оперативно-службових завдань відповідно до вимог сучасної правоохоронної діяльності;

підвищення рівня підготовки персоналу щодо практичної реалізації правоохоронних та правозастосовних функцій у повсякденній охороні державного кордону, під час проведення спільних оперативно-профілактичних заходів і локальних дій;

формування професійної самосвідомості персоналу, відчуття відповідальності за свої дії, прагнення до постійного вдосконалення своєї професійної майстерності з урахуванням специфіки діяльності в конкретних підрозділах органів і підрозділів охорони державного кордону України;

навчання персоналу прийомів і способів забезпечення особистої безпеки в екстремальних умовах службової діяльності і в надзвичайних обставинах;

вироблення і постійне вдосконалення у персоналу практичних умінь і навиків застосування заходів примушення з дотриманням норм законодавства України і прав людини;

підтримка у персоналу постійної готовності рішуче й уміло припиняти протиправні діяння, використовуючи психологічний вплив, фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю;

формування високої психологічної стійкості особистості прикордонників, розвиток у них спостережливості, пильності й інших професійно-психологічних якостей і навиків;

цілеспрямоване навчання та постійне вдосконалення навиків поводження зі зброєю і спеціальними засобами, навиків із самооборони із застосуванням прийомів рукопашного бою тощо.

У результаті вивчення ОБЗС майбутні офіцери-прикордонники повинні вміти:

- практично використовувати різні способи забезпечення безпеки під час виконання повсякденних обов'язків;

- швидко оцінювати рівень небезпеки ситуації, реагувати на неї та приймати правильні рішення щодо застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї, використовувати при цьому різну техніку та способи;

- ефективно виконувати службові завдання;

- застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою, до порушників законодавства України з метою припинення правопорушення та їх затримання;

- застосовувати спеціальні засоби:

для захисту громадян і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю;

припинення масових безладів і групових порушень громадського порядку;

відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби, незалежно від їх належності або їх звільнення у разі захоплення;

затримання і доставлення у підрозділ або інше службове приміщення Державної прикордонної служби України осіб, які вчинили правопорушення, а також для конвоювання та утримання осіб, затриманих і взятих під варту, якщо зазначені вище особи чинять опір прикордонникам або якщо є підстави вважати, що вони можуть учинити втечу чи завдати шкоди оточуючим або собі;

припинення масового захоплення землі та інших дій, що можуть призвести до зіткнення груп населення, а також дій, які паралізують роботу транспорту, життєдіяльності населених пунктів, посягають на громадський спокій, життя і здоров'я людей;

припинення опору прикордонникам та іншим особам, які виконують службові або громадські обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю;

звільнення заручників;

– виконуючи завдання з охорони державного кордону України, застосувати зброю:

для відбиття збройного нападу або вторгнення на територію України озброєних військових формувань або злочинних груп;

припинення збройних провокацій, а також для відбиття нападу або припинення збройного опору осіб, які незаконно перетинають чи намагаються незаконно перетнути державний кордон України;

захисту громадян від нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників;

відбиття нападу на прикордонника або членів його сім'ї, якщо їх життю і здоров'ю загрожує небезпека;

відбиття нападу на об'єкти, приміщення та прикордонні наряди Державної прикордонної служби України, а також їх звільнення у разі захоплення;

затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти;

затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю прикордонника;

зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює явну загрозу здоров'ю чи життю громадян або прикордоннику;

подання сигналу тривоги або виклику допомоги;

знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю громадян або прикордонника;

– з дотриманням безпеки діяти в будь-яких нестандартних ситуаціях, що можуть виникнути у ході оперативно-службової діяльності.

Зважаючи на вищезазначене, доцільним є поділ заходів особистої безпеки на соціальні; правові; професійні; тактико-спеціальні; моральні; психологічні; фізичні; індивідуальні; психомоторні; медичні; матеріально-технічні; кадрові; організаційні; керівні; фінансово-економічні (див. таблицю).

Заходи особистої безпеки майбутніх офіцерів-прикордонників

Заходи	Зміст заходів
1	2
Соціальні	Наявність соціальних гарантій особового складу Державної прикордонної служби України (обов'язкове страхування від нещасних випадків при виконанні службових обов'язків, медичне обслуговування, створення відповідних умов для служби та відпочинку) та підвищення позитивного іміджу професії
Правові	Відповідність правової нормативної бази об'єктивним умовам і завданням оперативно-службової діяльності. Вони передбачають знання правових норм, додержання їх під час виконання службових обов'язків та розробку пропозицій до відповідних нормативних актів
Професійні	Набуття та удосконалення досвіду професійної підготовки з метою умілого її використання в оперативно-службовій діяльності
Тактико-спеціальні	Знання своїх тактичних дій і наявних засобів фізичного впливу та уміле застосування їх з метою затримання порушника, злочинця, з мінімальними втратами і максимальною ефективністю
Моральні	Розвиток культури поведінки з колегами по службі, з громадянами що перетинають кордон, з особами, які порушують прикордонне законодавство, культуру поведінки в сім'ї, зі сторонніми особами та в інших життєвих ситуаціях
Психологічні	Психологічна готовність, налаштованість на більш доцільні, активні та рішучі дії і готовність до них у складних або небезпечних для життя чи здоров'я ситуаціях
Фізичні	Уміння застосовувати заходи протидії злочинним посяганням на життя і здоров'я особового складу. Передбачають фізичний розвиток, володіння прийомами самооборони та рукопашного бою, а також формування психомоторного стану, стійкого до зовнішніх виявів небезпеки, з метою захисту та забезпечення виконання професійних дій
Індивідуальні	Сукупність індивідуальних якостей і властивостей прикордонника, його здатність ефективно застосовувати необхідні заходи, а також засоби фізичного впливу (з метою забезпечення особистої безпеки)
Психомоторні	Розвиток у прикордонників відповідних інтелектуальних, рухових та психофізіологічних якостей

Закінчення таблиці

1	2
Медичні	Спроможність надати долікарську допомогу потерпілому як у буденних, так і в екстремальних ситуаціях з використанням наявних медичних і підручних засобів
Матеріально-технічні	Забезпеченість прикордонників необхідними та сучасними матеріально-технічними засобами з метою якісного та ефективного вирішення оперативно-службових завдань
Кадрові	Забезпечення ефективної діяльності прикордонників відповідно до професійної придатності та кваліфікаційного рівня, а також перспективи удосконалення їх професійної майстерності
Організаційні	Наявність організаційно-управлінських заходів згідно з чинним законодавством та спрямування діяльності прикордонників на виконання оперативно-службових завдань керівництва
Керівні (управлінські)	Проведення заходів управлінською ланкою для забезпечення безпеки особового складу (проведення інструктажів, занять, розбір ситуацій, доведення відповідних наказів) і контроль за виконанням відповідних розпоряджень і вказівок
Фінансово-економічні	Спроможність прикордонників задовольнити свої матеріальні та побутові потреби та потреби своєї сім'ї. Фінансування з боку держави заходів, пов'язаних з власною безпекою особового складу та членів їх сімей

Окремі заходи взаємопов'язані один з одним, можуть застосовуватися в комплексі або можуть застосовуватися як наслідок застосування попереднього заходу, залежно від обставин. У багатьох випадках уміння з особистої безпеки вважають аналогічними умінням з фізичної підготовки та вогневої підготовки, хоча перше поняття є набагато ширшим за друге чи третє. Уміння з фізичної та вогневої підготовки посідає важливе місце у структурі умінь з особистої безпеки. Зважаючи на це, слухним для нашого дослідження є зауваження П. Виноградова щодо спортивних заходів. Автор стверджує, що вони всебічно розвивають особистість молоді, а отже і її психологічні властивості, які характеризуються виваженістю у діях, розвитком інтуїції. Це відображає сучасні погляди на психологізм у свідомій руховій діяльності як одне з необхідних положень, що гарантує дієвість нових методик [1]. Тобто існує перенесення умінь, здобутих під час застосування цих методик, на уміння у повсякденному особистому та професійному житті.

Поняття “тренінг” (англ. training від train – навчати, виховувати) означає метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь і навичок і соціальних установок. Під методикою проведення тренінгу формування особистої безпеки ми розуміємо організовану взаємодію науково-педагогічного складу та майбутніх офіцерів-прикордонників, яка здійснюється під час вивчення військово-спеціальних дисциплін і спрямована на формування рівня умінь з особистої безпеки, достатнього для ефективної професійної діяльності. Тренінг містить сукупність методів тренування з елементами гри. Це методика, яка базується на інтенсивному груповому спілкуванні під час вивчення військово-спеціальних дисциплін.

Проводячи тренінг під час вивчення особистої безпеки та застосування сили як однієї із військово-спеціальних дисциплін, ми враховували таке:

по-перше, незважаючи на те що шлях набуття умінь з особистої безпеки пролягає, насамперед, крізь емоційну сферу, доцільно його проводити не раніше як на третьому курсі, коли курсанти вже достатньою мірою володіють теоретичними знаннями з військово-спеціальних дисциплін, а не лише керуються емоціями та почуттями;

по-друге, визначальним фактором для формування умінь курсантів з особистої безпеки є спілкування з метою усвідомлення особистої та професійної ролі в середовищі, оскільки без взаємодії з іншими людьми людина не може виявити свою індивідуальність.

У ході тренінгу ми спонукали кожного з його учасників до активної взаємодії з іншими членами групи. Динаміка міжособистісних ситуацій реально продумувалась.

Як відомо, ситуація – це певний збіг обставин у процесі взаємин, практичної педагогічної діяльності, взаємодії тих, хто навчається, з навколишнім середовищем, що вимагає відповідних рішень і дій на основі власного вибору [2]. Отже, даний тренінг складається із послідовних педагогічних ситуацій.

Ситуація 1. Кожен з учасників обирає партнера, сідає напроти нього. На хвилину обидва закривають очі; потім відкривають їх та намагаються без слів зрозуміти стан партнера, мовчки висловити йому своє ставлення, розуміння, підтримку.

Ситуація 2. Один із партнерів розповідає іншому певну ситуацію, супроводжуючи розповідь жестами. Співрозмовник очима, мімікою та жестами підтримує партнера, демонструє свою зацікавленість ситуацією та свою позицію з приводу її розв’язання. Важливе значення під час експеримен-

тального навчання має розвиток швидкості. Вона розглядається як “комплекс функціональних властивостей, які забезпечують виконання рухливих дій за мінімальний час” [3, с. 108]. Ураховується також розвиток витривалості, сили, вольових зусиль, кмітливості, зосередженості, рішучості, наполегливості тощо. Через декілька хвилин партнери міняються ролями.

Ситуація 3. Завдання для оповідача залишається те саме, але співбесідник повинен виявити байдужість, нерозуміння, навіть може відвернутися. Тоді знову відбувається зміна ролей.

Ситуація 4. Викладач складає педагогічні завдання (ситуації, які можуть виникнути під час професійної діяльності) та записує їх на картках. Тобто нами використовується роздавальний матеріал. Один із партнерів кожної пари учасників тренінгу (партнер А) отримує картку з педагогічним завданням. Він знайомиться із описаною ситуацією, уявляючи себе на місці її учасника, у якого виникли певні перепони, труднощі, непорозуміння тощо, та звертається до свого напарника (партнера В) за допомогою. Співрозмовник щиро переймається проблемою, активно підтримує партнера А. Напарники спільними зусиллями знаходять вихід із ситуації – вирішують педагогічне завдання. Після цього відбувається зміна ролей і завдань.

Ситуація 5. Відбувається все теж саме, що у ситуації 3, але реакція партнера В на прохання партнера А про допомогу інша. Він повівся вороже, негативно налаштований щодо партнера. І знову зміна ролей. Згідно з методикою, коли чисельність курсантів досить велика, можна призначати на вищезазначені ролі кілька осіб.

Виконуючи такі вправи, учасники тренінгу усвідомлюють, як важливо для кожного, щоб його правильно зрозуміли інші, як важливо отримати допомогу, коли її потребуєш, та відповідно, як важливо надати допомогу іншому, почуватись корисним для людей. Вступаючи в активну взаємодію з іншими людьми, вони вчаться відчувати та розуміти іншого як самого себе, поступово виникає відчуття “співіснування з іншою людиною”, яке С. Рубінштейн вважав ключовим для розвитку мотивів моральності. Тренінг включає чисельні прийоми, спрямовані на аналіз себе та інших людей. По суті, у кожній ситуації тренінгу утворюється своєрідний цикл: дію – відчуваю – отримую зворотний зв’язок – аналізую. Усі процеси відбуваються на фоні групової динаміки. Використання ж проблемних форм роботи враховує те, що вони “мають певне емоційне забарвлення, яке посилює пізнавальний інтерес, народжує нові мотиви, активізує пошук”, сприяє формуванню умінь курсантів з особистої безпеки.

Висновок. Отже, активні методи навчання виконують гармонізуючу функцію впливу як на формування умінь з особистої безпеки, так і на свідомість курсанта загалом. Звичайно, описаний тренінг не в змозі вирішити усі завдання, пов'язані з формуванням умінь з особистої безпеки майбутнього офіцера-прикордонника. Але одне з них він вирішити в змозі – це руйнація непродуктивних стереотипів викладання військово-спеціальних дисциплін у вищому військовому навчальному закладі. Отже, описана нами методика проведення тренінгу має право на існування та може бути застосована в системі підготовки персоналу в правоохоронних органах і силових структурах, в умовах вищого військового навчального закладу як один із активних методів навчання та відповідно як один зі шляхів розвитку активності майбутніх правоохоронців у процесі підготовки до професійної діяльності. На цьому етапі дослідження постає питання про більш глибоке оволодіння методикою та про більш детальне вивчення можливостей тренінгу щодо розвитку активності курсантів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Подальшим етапом ми вважаємо розширення використання тренінгової методики з метою формування умінь з особистої безпеки майбутнього офіцера, створення системи педагогічних засобів навчання і використання їх у викладанні військово-спеціальних дисциплін. Саме цьому можуть бути присвячені подальші наукові розробки.

Список використаної літератури

1. Виноградов П. А. Новый этап в развитии физкультурно-оздоровительной и спортивной работы среди учащейся молодежи / П. А. Виноградов // Теория и практика физической культуры. – 1998. – № 7. – С. 24–40.
2. Педагогіка в запитаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. В. Кондратова, О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина. – К. : Знання, 2006. – 252 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
3. Сичов С. О. Прилучення студентської молоді до цінностей фізичної культури: теоретико-методичні засади : монографія / С. О. Сичов. – К. : НТУУ КГП, 2010. – 436 с.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2013.

Мирошниченко В. И., Сыч Р. В. Методика проведения тренинга формирования умений по личной безопасности будущих офицеров-пограничников в процессе изучения военно-специальных дисциплин

Статья посвящена формированию умений будущих офицеров-пограничников по личной безопасности в процессе изучения военно-специальных дисциплин. Авторы обосновывают целесообразность использования активных методов и методик, а именно тренинга формирования умений будущих офицеров-пограничников по личной безопасности в процессе изучения личной безопасности и применения силы как одной из военно-специальных дисциплин.

Ключевые слова: *умение по личной безопасности, будущие офицеры-пограничники, тренинг, активизация учебной деятельности.*

Miroshnichenko V., Sych R. **Methods of formation of training of personal safety skills of future officers-borderguards in the process of studying of military special subjects**

This article is devoted to the formation of skills of future officers-borderguards of personal safety in the process of studying of military and special subjects. The authors substantiate the feasibility of using of active methods and techniques, namely training of formation of skills of future officers-borderguards of personal safety in the process of studying of “personal safety and the use of force” as one of the military special subjects.

Keywords: *ability of personal safety, future officers-borderguards, training, activization of training activities.*